

ש. ב. מקסימון

א

כאגדה רכה ומושכת הופיעה אישיותו הנהדרה של ש. ב. מקסימון על אופק עולמנו וכאגדה חלפה ונעלמה. התחלתו, בתור מקסימובסקי, היתה בפרקי מאמרים בודדים קשורים ומעורים בפילוסופיה. אולם מעט-מעט התבכרה והתחווה משנתו וקבלה צורה מסוימה של חיפושים לבביים, של טיולים בתוך מחשכי הנפש, לבטיה הרבים והופעותיה השונות בחיי בני-אדם.

על-פי מקורו, סביבתו וחינוכו היה האיש הזה כולו — לב ונפש, אציל הענווה, בעל נשמה עדינה וטהורה המתגעגעת לרוך וליופי של מעלה ושואפת לעולם אחר — לעולם המסותורי והאגדה. במסותיו הספרותיות והאמנותיות אתה נתקל על כל צעד בהגדרות על הצניעות והדבקות, על הענווה לסעיפיה, התפילה למדרגותיה ועל הכחות הטמירים השולטים בעולמנו הפנימי. הוא מנתחם לחלקיהם, מסדרם לתאיהם וקובע לכל אחד ואחד את סגנונו ואופן ביטוי בעולם הרוח. אחד-העם, בן עירו, מורו ומדריכו, משמש לו אות וסמל ובו הוא רואה את הגילויים היותר טהורים וההבעה היותר אמיצה של כל אלה הכחות הטמירים בחייוני הנפש. הוא אהה א בעיניו העניו בה"א הידיעה, שניצוץ מנשמתו היתירה "מהבהב בלבו" תדיר בימי השבת ובכל ימות החול, "שלהבתו במלואה נגלית רק לעין החודרת, היודעת את הדרך הישרה אל הלב". הוא בעיניו גם האמן "היודע לחיות עם החיים ולצור בה צורות, וגם הגבור, התולך ומסתכן וקופץ בראשונה אל תוך הנחשול בשעה שהתומכים נהפכים למרפים ומפריעים"...

וכה נעשה אחד-העם למגדל-אור שלו ולעמוד אשו בכל אפקי חייו והסתעפויותיהם. מקסימון הוא נדיב רוח כמוהו, מצונן ומתון בחיצוניותו ובקרב לבו בוערת שלהבת של קדושה, סוקר באספקלריה המיוחדת שלו בחיים, מחפש כמוהו את ניצוצי הטהרה הפזורים בעולם ונושא את דגלו בחשאי ובביחיתות. היחוד הנפשי היה לו תמיד כתריס בפני

הפורעניות של היהירות היתרה וגם לסייג מפני הזחלנות המנוולת. בסתר מתרקמות המחשבות הצלולות ואין אדם עומד על עצמותו אלא בשעה שפורש את עצמו משאון התבל ותעלולי בני-אדם — את דעותיו אלה הביע לפני לא אחת בשיחותיו הפרטיות ועליהן רמו גם באחד ממאמריו בעמדו על דברי האגדה של ל"ו הצדיקים הנסתרים שעליהם העולם עומד. נ ס ת ר י ם דוקא, הרחוקים מהבלי העולם ותעתועיו, "כדי שיעסקו במעשים טובים, למען יהיו ויחיו לעסוק במעשים טובים". לחיות בשביל להקדיש את החיים למעשים טובים — זה היה האידיאל היותר חביב של הסופר המנוח.

ב

עוברים אנחנו בין גילי ה"גוילים" (* ולפנינו מתגלה אחד מ"בני המשפחה הגדולה", הקרובה לנו בזמן וברוח, שאיחד בקרבו את דרך ההגיון של נחמן קרוכמאל, כשרון ההבעה של אחד-העם יחד עם החיטוטים הערפליים, צללי הרמזים ונפתולי הסגנון השגורים ביצירתו של ברדיטשבסקי. יש בו, בסופר זה, גם מכשרון המרצה והמורה המשתדל להחוויר לפנינו את משנתו בהרצאותיו הרחבות ובתיאוריו הרבים, וממידתו של החוקר המשתמש באיזמל האלף-בית ההגיוני, המנתח את גרמי הרעיון, המפריד והמחבר, הבורא הנחות והמגדיר אותן... הוא בן-התקופה, תקופת החיפוש והתהיה וגם הזיקוק והבירור... כחבריו לדור ספג את ערכי היהדות הנצחיים, הכיר את שגיאות ה"השכלה" והתייצב על דרך תשובה, ולכן הוא מבין את לשונה העצמית של אותה התקופה, מרגיש את רעידותיה הפנימיות, מכיר את נוסחותיה המקובלות גם בשעה שהוא מתעמק בחיטוטים ערפליים ובמושגים והבדלים אוריריים ובלתי-נתפסים... הכל אצלו בנוי ומחושב, סולם של היקשים הגיוניים, גם בשעה שהוא ניגש אל הערפל ומסתכל בחביונו של העולם... א' דומה לב' וב' — לג' ולכן בהכרח: א' — לג'... הוא בורא הגדרות מפשטות, פעם נוחות ומלטפות ופעם דוקרות ושורטות בקמטיהן הרבים ובפגימותיהן הבולטות — ואולם תמיד מעוררות את המחשבה והרצון לטוות את החוט הלאה... ועל כולם — ה ו א א י ש ה ר ג ש ו ה ה ש ר א ה , וגם כשהוא רוצה להיות דיין

(* "גוילים", קובץ מאמרים מאת ש. ב. מקסימון, ניו-יורק, תרפ"ה.

בדברים ומתון — איזה זרם פנימי מתפרץ מבלי משים מחביוני הנפש, עובר את הגבולים ולועג למשחקי ההיקשים...

ש. ב. מקסימון מתחיל באחד-העם, המורה והידיד, סמל התקופה ומחוללה, אבל יותר משהוא מבליט את השרטוטים האופיים של אותו האיש הקרוב לנו, ומגלה לפנינו את סוד השפעתו על בני-דורו, יותר משאנו יכולים להסתכל בתוך הנשמה הגדולה הזאת שפרנסה באורה את התקופה, אנחנו רואים את דרכי המחשבה של המחבר עצמו, את תעיותיו ותהיותיו בתוך משעולי ההגדרות וההבדלים, את החיטוטים הפנימיים המתבלטים בדמות מושגים ערפליים ובלתי-ברורים...

הנה: הצניעות, האמנות, כשרון ההצבאה וההבדל בין מצביא ובין גבור... ההבדלים דקים, מתמתחים, מתגבלים ונפסקים, אולם כולם הם קטעי מחשבה מזהירים, ברקי רעיון שובים ביפים... לפעמים אתה מתרעם קצת על הפסקותיו הארוכות של הסופר, שואף אתה לדעת יותר מעט על-דבר האישיות השלמה של אחד-העם, אך אתה סולח לו תמיד את חטאו בשביל חידודיו הנוצצים ואפוריזמיו החדים והקצרים...

הנה עובר לפנינו עוד אחד מבני „המשפחה הגדולה“ — ביאליק, משורר הרחמים והחן שלנו... אנחנו כמהים למלה חדשה על-דבר אופן יצירתו של משוררנו החביב, רוצים אנו לבאר לעצמנו את כחה של ההיפנוזה הציבורית המכניעה שמטילים עלינו, לפעמים גם שלא מדעת ושלא מרצון, בשעה שמזכירים את שמו של המשורר, בא מקסימון והביא לנו שם — פתגם: „בעל-תפילה“, שמצא את צינור התפילה סתום ופתח אותו... שם נאה ומצלצל... ופה מתחילות ההגדרות... מדרגות התפילות, ערכן, יסודן הנפשי ומקומן בחברה... אנחנו מתעוררים ל„שמות הרחוקים“ הללו ומבלי משים אנו נזכרים בתורת בית-מדרשנו וממונחי המדע, כביכול, על-דבר „התפתחות הליטורגיה“ לסעיפיה וסוגיה השונים — והזכרון הזה מביא קצת ספק בלבנו בנוגע להנחותיו של הסופר ולהגדרותיו הדקות, אולם בכל אנחנו מרגישים לב חם ואהבה: בשטף הסגנון המלבב, בפתגמים הנוצצים, בשינוני הוד ובניבי יופי...

וקוראים אנחנו: התפילה בציבור... איזה אדם המבקש לו שותפים לדברים שבלב? כל שהוא בבחינת א ב ן... כל זמן שהיא, האבן, מונחת ל ב ד ד, אין ההתלהבות חלה בה, ורק בהתקרב ניצוץ לניצוץ במספר

הגון הם מצטרפים ל מ נ י ן, "ששלהבתו מספיקה לו עד כדי שעה קלה" של תפילה במשורה...

מ נ י ן י ש כ א ן, א ך ל א ב נ י ן... ותפילה ביחידות — למעלה במדרגה... ניצוץ בעל עצמיות... אולם גם הוא זקוק להתעוררות בצורת מצוה המזרוז בו: פלוני-אלמוני — קום והתיחד עם בוראך... שני מיני תפילה אלו הם מצוות אנשים מלומדה... כולה מן המוכן... קבע היא — בלתי-מסתגלת אל צרכיה המתהווים של הנפש... עול היא — ואין מושכים בעול מאהבה... מתנת חינם היא — והמקבל עומד בה כעני ממעש... מי בוררות היא — הבורר סידי ואינו מאבד טפה. אך מי חיים אין בו... וכה הלאה וכה הלאה עד התאבנות התפילה וחתימתו של ה"סדור" ועד הופעתו של בעל-התפילה החדש "בשעת נעילה לפתוח את השערים"... ואז, כשיפתר חלום התחיה — יעמוד קובץ מזמוריו של ביאליק בראש "סדור תפילה חדש" של אומתנו המחודשת... מדוע? על יסוד מה הונח המשפט הכולל הזה? — משוררי הדור... מגלים לנו מהגיוני לבם והוא מסייע לנו לגלות את לבנו אנו — מלים יפות... אבל לשוא אתה מזדיין נגדו בכלי הבקורת הרגילים — לפניך שדה רחב זרוע גרגרי הוד ופרחי יופי, לך ולקט, בן-אדם, ואל תהרהר אחריהם... פניני סגנון כאלה פזורות הן על פני כל הספר הנכבד הזה. לפעמים אנחנו מתעקשים נגדן, בועטים בהן, נלחמים נגד השפעתן המכרחת אותנו לקבל מסקנות חשודות כאמתיות מוחלטות — אולם תמיד אנחנו נכנעים תחת הוד חיטובן ויפי בנינו...

אתה קורא את מאמרו השני על-דבר ביאליק, "החורז מרגליות", ועוד הפעם הגדרות דקות והבדלים פולחי שער. השפעה והשקפה — איזו מהן קובעת יחס פנימי ליצירות ספרותיות? הווי אומר הראשונה. "ההשקפה היא רק ענין חיצוני ואין לה עסק בגרעין של יצירה... והשקפותיו של בילינסקי ומיכאלובסקי מצד זה וטין וקארלייל מצד אחר — האם הן אינן נובעות מיחסים נפשיים אל היצירות ולא הולידו יחסים כאלה בין הקוראים והיוצרים?..."

אולם אתה שומע לצלצולי פתגמיו ולקולם הרך והמיישן, ואתה נכון לקבל גם הנחה חשודה כזו, כי המשורר דומה לאומתו, שכחה יפה רק בחריזה וב"העמדת פתגמים" ולא בביבנין...

... בזמן שזקני אתונה הקימו בנינים פילוסופיים, היו סופרי ירושלים חורזים בדברי תורה... ובכל מקום שאתה מוצא סימני בנין, דוק ותמצא ש י ד א ח ר י ם ב א מ צ ע... הכל בנוסחו של היינריך היינה... ובמקום אחר, בשעה שהסופר מדבר על-דבר עבודתו של המנוח ש. רובין, הוא מחליט בוודאות גמורה, כי כשיבוא יום הדין ובעולם הדעות יעשו חשבון של כל אומה והכנסותיה לאוצר המחשבה — ודאי שלא תנחילנו כף-המאזנים שלנו כבוד רב...

היהדות לא עסקה בבנין, לא הכניסה משלה כלום והכל לקחה מ ש ל ה ם, היא כולה העתקה ואין בה מקוריות כלל, והרעיונות הגדולים שבראה והנחילה לאנושיות בדמות אמונות נצחיות? והיעודים הנביאיים — האין בהם משום בנין? ... בכלל קשה להציב גבולים ולתחום תחומים ל"שלי ושלך" בעולם הרוח... חילופים והתמזגות, השפעת גומלים והולכה והבאה בלתי-פוסקת שוררים "במרחקים הבלתי-נתפסים"... חיקוי והעתקה, תרגום ומקור — אלו הם אופני מבטא שנבראו רק בשביל לשבר את האוזן ובגבולי הנצח ובשטח האין-סוף הולכת ונוצרה תרבות אנושית-כללית ממוזגת גוונים ורווית צורות מתחלפות. אולם הפתגמים של המחבר מבריקים ונוצצים — והאדם החושב עומד ותוהה...

ואתה מעלעל וקורא, מגמא ובולע... הגה ברדיטשבסקי חביבנו, היקר לנו בסתירותיו, בעומק צערו, בהתפרצויותיו ואחר כך בהכנעתו למסורה... לנו, בני-הדור, חברי נחמן המשוגע, זה המתפרץ, הלוחם והנופל, לנו מובנות כל אלו הסתירות והתהיות של אותה הנשמה החולנית המתכווצת תחת סבל של ירושה עתיקה... דברים ישנים... "הרחוב ומעבר לרחוב", שאיפה לחיים, לאור, ומסורה קפדנית לוחצת, דמי עלובים רותחים ואבק ספרים בלים וצללים מעיקים... שלשה נכנסו לפרדס: ביאליק, פיארברג וברדיטשבסקי, ומי שיצא בשלום הוא החזק והשלם, אהוב האלים, המואר באור נצחי... ופה, בהארותיו של מקסימון, עומד לפנינו בנין מיטאפיסי שלם על תאיו ואולמיו הרבים, נאדר ביפי חיטובו ובשלל צבעיו, באורותיו ובצלליו... הגה המפשטות: חוקר, מאמין, צדיק, אמן לפרטי הבדליהם, שינוייהם וסעיפיהם הרבים... הגה הנשמה הגדולה התועה בתוך ארמון קסם זה ומבקשת מוצא — ועוד הפעם מגדל תועים: חזון ואמנות...

... החוזה חש בצערו של אלהים, צער ההווייה הכלואה בקליפתה-

צורתה, והאמן בא אחריו וצר לזה צורה... זה נעשה שותף ל צ ע ר
 ב ר א ש י ת, וזה — ל מ ע ש י ב ר א ש י ת... וכאילו אתה מתקרב
 אל שטח רחב ומואר: הספקות יחדלון, התהיות תעבורנה ופתאום —
 עיקולים וסיבובים... אוהב עתיקות, תועה, עורך גלות, אל איזה מן
 המושגים עומדת אותה הנשמה הערפלית ביחס ישר? ועוד הפעם פרץ
 אור והכל מתבאר, הרכסים נעשו למישור, ושנינות נמלטות, פתגמים
 זורמים וצירופי מלים מבריקים באורם המיוחד, ואתה עומד, מקשיב
 ונהנה...

לפעמים, כשאתה תועה ביער המסובך הזה של דעות ומושגים,
 רעיונות נוגה ופתגמי הוד, אתה נסקל בעץ־הדר בודד, השובה אותך בחנו
 הנעים ובריחו המיוחד שהוא מפיץ סביבו...

שנים מגבורי התחיה נפלו חלל באמצע עבודתם המועילה: אדולף
 שטאנד ויחיאל מיכל האלפרין, הראשון היה מבעלי הטמיעה, נתפכח
 ובעט במסורה, והאחרון היה ממיוחסי האומה, מבעלי־התריסין שבקרבה.
 הוא עזב את ארץ מולדתו, את חיי התענוגים והעושר, בא לארץ אבות
 בשביל עבודת התחיה — ונפל חלל... ופה מתחיל התיאור העסיסי והמגוון
 של מקסימון. הפתגם החד והמלוטש מתגלה באופן פתאומי ומאיר את
 האישיות ההיסטורית מכל צד ומעמידה לפניך בצביונה האמתית, בקוויה
 האופיים ברגעי חייה היותר טראגיים...

... שטאנד נתן מהונו, מחייו ומעצמותו, והאלפרין הפקיד
 את הונו, חייו ועצמותו... שטאנד עבד עבודת הגאולה וחי ומת בגולה,
 והאלפרין התמזג עם ארץ שאיפותיו... מה שעלה לשטאנד לא עלה
 להאלפרין... שטאנד היה לבוש שלמים, והאלפרין — קרעים... האלפרין
 היה מן הזורעים ואינם קוצרים... הוא היה הראשון שהקדיש את כל חייו
 לאומתו — והאומה מנעה ממנו את ברכתו... שטאנד היה בן ה י ש ו ב
 והאלפרין — בן ה מ ד ב ר...
 ועוד:

... המנהיג בן הישוב כשמגיע שעתו להסתלק מן העולם —
 ה ו א נ א ס ף א ל ע מ י ו, והחלוץ בן המדבר — ערירי במותו
 ובחייו... אין עורכים לו לוייה, אין מעמידים ציון לנפשו, קברו — החול
 ומספידו — הרוח...

היש תיאור יותר עז ויותר חודר? ...

והנה זוג אחר: ש. ראפורט אנ-סקי ויוסף חזנוביץ. הראשון נפש סבוכה ומלאה סתירות המשתברת באלפי גווניה ומתיוה ניצוצות אל כל עבר... סוציאל-ריבולוציונר מתוודע מקרוב אל סתרי הנפש העממית הרוסית ובאותו זמן עינו הבהירה רואה את דם אחיו השפוך ומזדעזעת... „כופר לאומי המקנא ליצירה העממית של אומתנו“... והשני — בעל נפש שלמה חד-גוונית, שטח ישר, שגם הרוחות הרעות אינן מזעזעות אותו... מתדבק ברעיון מרכזי ואינו מש ממנו כל ימי חייו... מת ושברי-לוחות בידו... מהו סוד גלגולה של הראשונה וסוד עמידתה ובטחונה של השניה? והסופר מוצא אותו הסוד ב ה ז י ו ן ה א ד ם , שבראשונה, האדם האצילי, בעל-הגוונות, שמפני שטחו המוסרי הרחב זרה לו הקנאות של בעל-המפלגה והוא הנהו על-פי מהותו איש העם... בעם ובצרכיו המרובים הוא מוצא בבואת נפשו ובעבודת העם הוא משקיע את עצמותו... בעם נטוע ומחובר לקרקע שדה הפעולה של אנשים כאלה בתוך עם, אולם בעם תלוש — הם הולכים ומתגלגלים אל אדמת זרים... וש. ראפורט הלך והתגלגל...

וחזנוביץ לא היה איש-העם, כי אם בן-העם, שנפשו יוצאת אל עמו ולא מעמו ובגלוי הוא אוהב כל אשר לו, את עניי עמו, את עלובי עמו, את חכמי עמו, את פרנסי עמו ואת כתבי עמו — הכל בזכות העם...

דברים אמתיים ויקרים.

שורה שלמה של אנשים חיים, מוארים באור אהבה פנימית ורגש חם... אנחנו מביטים עליהם פעם ממרחק ידוע תחת צללי אור ערפלי ופעם אנחנו רואים אותם טבולים בשלל נוגה ואנחנו מכירים את סוד התרקמותם הפנימית ומאזינים לקול הכחות הטמירים והנעלמים הזורמים בנבכי נשמתם... לפעמים מתרעמים אנחנו על הסופר, המוליך אותנו דרך מסילות עקלקלות ומסלולים מתפתלים ולפעמים אנחנו עושים דרכנו בבטחה בין סלעי מגור וצוקי הוד... אולם תמיד אנחנו מרגישים, כי מעל לראשנו מרחפים צלילים רכים של שירה פנימית, שירת נפשו של הסופר החשבן, המשתדל להרים לפנינו את מסך החיים ולגלות לפנינו את סוד ההוויה... וכה אנחנו עוברים ממדור למדור, תועים בין ה„גוילים“ ובכל פינה אנחנו נתקלים בפניני יצירה המאירות לנו את שאיפותיו של

הדור ביחד עם קוים בודדים מנפשו של הסופר, את תביעותיו מן החיים, געגועיו ומשא נפשו...

אנחנו נכנסים רגע אל מדור ב' וגם שם פזורים ניצוצות אור מנפשו של הסופר. הנה הוא שב לחדרו אחרי מלוא חובתו בתור מנצח על מפקד העם בגיטו הלונדוני. הוא חדר אל מעונות העוני, ראה את בנות ישראל בנוולותן, ובחדרו המרווח הוא עושה "חשבון הנפש" והסך־הכל — בושה צורבת...

...בושני מבריאות גופי ונפשי, בושני מבת לוויית הנאה אשר לא נגעה בה טומאת החיים... הנערה אכולת רקבון, אל תבושי מפני ה"סיר" וה"מיס" שבאו אל חדרך המזוהם ומצאוך ברקבונך... לא לך בושת־הפנים, כי אם לנו...

והלאה — בכנסית הגזעים. נודמן הוא והודי — שניהם בנים לאומות עתיקות שיצרו תרבויות שלא נס ליחן גם עכשיו... אולם שונה יחסם של באי־כח שני העמים לעמם באולם הכנסיה. בשעה שההודים הכריזו על הווייתם, הבליטו את ישותם ותבעו את זכויותיהם בחזקה, כבשו היהודים את פניהם בקרקע — והתביישו במוצאם העתיק...

...ההודים הם בנים נאמנים לעמם, והיהודים בנים חורגים לעימי אחרים... ועוד הפעם רגש בושה צורב... ואנחנו נדים לסופר ומבינים את צערו העמוק...

וככה אנחנו גומרים את טיולנו ונכנסים למדור ג'. שם אנחנו מוצאים את המחבר יושב וקושר כתרים למושגים מפשטים, מנתחם ומחברם, מחלקם לתאים ולקבוצות, עושה צירופים ודורש תגים כאחד מחכמי ישראל בימי־הבינים. אולם בתוך העבודה הקדחתנית והמייגעת שביבי אש נופלים ומאירים את השטח ואנחנו רואים לפנינו רעיונות הוד מתפתלים ופתגמי יופי מתמלטים ומושכים אותנו בשטף זהרם...

ג

הציניעות שבמה — הוא קו אופייני לעבודתו הספרותית של מקסימון. הוא כאילו צר צורות לעצמו, חושב על חזיונות החיים ותהלוכות בני־האדם, שוקל את ההופעות המוסריות של הדור ומכוונן כל פניו, כדי לשכך את הסער הפנימי שבנפשו, להשקיט את נדודי רוחו הוא.

מסתכל אתה בכל חמרי הבנין שהוא מכין בזהירות כל-כך מרובה, בנדבכים שהוא מניח זה על גב זה, בתאים השונים ההולכים ונוצרים טרם יגיע לסידור כללי, ומחשבה זרה מתגנבת אל לבך: כל החומר הזה וכל התאים הלאה, הבודדים והפזורים במרחב, — לשם מה הם באים? האם לא לשם התגדרות ויפוי חיצוני, שדבר אין לו עם עצם העבודה ומהותה?

אולם, לאחר שאתה חודר אל מתחת למסכת ההגיון של הסופר, אל תוך רקמת נשמתו, אתה מכיר, כי הכל פה נעשה לא לשם התהדרות ונוי, כי פה מפעפעת בדידות צנועה, הנזונה מתוך עצמותה ומתחממת לאור עצמה. נפש רצוצה מפרכסת ומטורפת מהמון ספקות ופקפוקים מתבצרת ומגינה על רכושה המוסרי מפני הרוחות הרעות המתפרצות מן החוץ. הנחות, היקשים, צעצועי הגיון, נפתולי מחשבה, והאדם לקוי הספקות והתהיות הולך ונגרף לאט ובחשאי אל הרעיון המרכזי, הזורם ונארג בצינעה בתוך מסתרי הנפש, נעלם מעין חי. שאלות החיים וההוויה מתרוממות מאליהן, מענות, לוחצות ותובעות פתרונים, והאחרונים אינם נקנים אלא מתוך צער ויסורים וזקוקים לשמירה מרובה — ומקסימון שוקד על שמירתם ומטפל בהם בסבלנות מרובה, ומתענה במסתרים. כל מי שמצוי אצל הספרים של חכמי ישראל מימי-הבינים, רואה ויודע, כי הרבה ממחקריהם, הנחותיהם ועיקריהם באו להם לא כל-כך מחפץ ההוכחה ל א ח ר י ם , כמו משקידה יתירה ל ש מ ו ר מ פ נ י ה ס פ ק ו ת ו ה ל ב ט י ם את משאות-נפשם וחזיוני-רוחם, שנתרקמו בחשאי בתוך נפשם. הדאגה היתירה ל"הצלחה האנושית" בעיון ובמעשה, שעליה מכריז בעל הכוזרי, אינה אלא היראה מפני תולעי השפק הזוחלים מעבר להכרה, הצער והעלבון, כי "הדעת והמעשים אי-אפשר שיושגו אל-נכון מצד השכל האנושי המוגבל", כי האחרון "לואה מהשיג דברים לאמתתם" וכל אלה הסעיפים והשריגים השונים הם אמצעי הגנה על עצמותם של מחבריהם. וזהו היסוד של "הצניעות שבמחשבה", שאינה מכריזה על צערה ברבים, שמתקדשת מתוכה ואחר כך היא משפיעה על הסביבה...

ולכן מעריץ כל-כך מקסימון את אחד-העם ומקדיש לו את ספרו "גוילים", "בדחילו ורחימו". הוא הלך שבי אחרי צניעותו של הסופר וענוותנות המחשבה שלו. ... הצנוע, אם שיעור קומה ושאר רוח לו, הוא עולם בפני עצמו,

שואב הוא מ בא ר ו ומשקה את א ד מ ת ו , הוא הזורע והוא גם הקוצר ...

גם מקסימון הוא הזורע והוא הקוצר והנחותיו ההגיוניות אינן פרי חקרנות הבאות לסמא את העינים, כי הן ממלאות את חלל עולמו הנברא על-ידיו ובשבילו ואין לזרים חלק בו.

ובעל רגש הוא מקסימון — נפש רכה ופיוטית, היונקת מקרקע החסידות וממעייני המסתורים והסוד. לא לחינם עמדה ערש ילדותו באחת העיירות באוקראינה, מקום שם פרחת החסידות הטשרנובלית. זו הניחה עליו את חותמה, השפיעה על מהלך מחשבותיו, על סגנונו ועל סגולותיו הלשוניות. ולכן כל-כך קדושה ורוממה בעיניו התפילה, וכך הוא משתקע בהגדרתה של התפילה למדרגותיה השונות, לסעיפיה ו"בחינותיה" וצינורי השפעה שלה, — ואתה שוכח את מקומך וזמנך ונדמה לך, שאתה קורא אחד מספרי היראים. אותו הסגנון החם והמרומם, אותם כוונת השפה, ברקי המלים, המונחים והתוארים. העולם מזמר את שירתו לקונו; המלאכים ירקדון, הטבע עורכת תפילה ואבות האומה והנביאים הם בעלי התפילה היותר מנוסים ... גם גיבורינו — לא ניצחה חרב פיפיות שבידם אלא בזכות רוממות אל שבגרונם ... אולם לדאבונו, משגברו הצרות ונתמעטו הלבבות ביותר, נסתתמו מעינות התפילה לגמרי ...

גם הקורא השטחי בספרו הנזכר מתפלא, עד כמה השפיעה, מדעת או שלא מדעת, ספרות-רוז זו גם על הרכוש המלולי של המחבר, על אפני הביטוי ואמצעי ההבעה, אותם ניצוצי הרמז המתגלים ככוכבי זוהר, רוגשים ומתלקחים, אותן ההשוואות המבריקות והשמות המבטיחים, ועל כולם — אותו רגש דתי חי המציץ אליך מבעד לחרכי ההגדרות המוסריות והקישוטים ההגיוניים.

כשרון אנאליטי לוי, למקסימון, הנותן לו את הא פ ש ר ו ת להקיף במבטו את הפרובלימות המוסריות שהוא דן עליהן מצדי-צדיהן, לנתח אותן לנתחיהן, להפריד אותן לענפיהן ולשריגיהן השונים ולהתקרב לאט-לאט אל האמת — האמת של ו . במקום שאחרים רואים את היער בכל ל ל ו , יקר לו כל עץ מיוחד, כל שיח וכל אילן סרק; הוא בוחן ובודק גם את הצפרים המקננות בו לסוגיהן וחילופיהן הרבים, ובתמימות של מחשבה המציינת אותו הוא מגדיר ומגביל, מפרק ומפריד וכל זה — לצאת מן הסכנה האורבת לו, מן הספק המענה.

הנה מאמרו הטוב על ברדיטשבסקי. הוא מתחיל: „בבת-מלך זו ש ר ר ו ח שמה" ושהיא מתגלה תמיד רק על-ידי ה ל ב ו ש — ומיד אנו מכירים את מהות הלבושים, הקליפות (הקליפה המקיפה את המושג והקליפה המקיפה את המשיג), המחיצות העומדות וחוצצות ביניהן. אחר כך ההתקרבות אל בת-מלך זו.

... להציץ במסתריה בהיותה עירום ועריה, להסתכל בזיו השכינה מ ח ו ן ן ל מ ש כ ן , להקשיב לרינה שבממשלת הדממה, להבין את המחשבה הקדמונה שלא התגשמה במלים, להשיג את הדיבור המפשט שלא התלבש בקולות וגו' . . .

מונחים והגדרות הלקוחים מגנזי המסתורין והסוד. ופה באים ה„מעפילים“, המהרסים להביט אל הקודש, לסוגיהם ולמיניהם השונים. החוקר, המאמין, הצדיק, האמן וצירופיהם וצירופי-צירופיהם, והכל כדי למצוא פתרון לאותה החידה היצירתית שקוראים לה מיכה יוסף ברדיטשבסקי . . .

וכל זה נעשה על-פי הכרח פנימי, לבקש ולמצוא אמצעי הגנה מפני הספקות האכזריים האורבים לך . . .

... האדם, בעל ספקות קיימים, לא ד ר ך יבקש לו, כי אם א ב ן מאבני המקום, אשר יניח עליו את ראשו ו י ח ל ו ם את ח ל ו מ ו . . . הנה נאספו עליו המון אמתיות העומדות זו בצד זו ו ס ו ר ו ת אחת את השניה ומבקשות פתרון . . .

הסופר הצנוע כאילו אינו יכול לעצור ברוחו ומגלה את צערו ורפיונו: האמתיות סותרות זו את זו, וקשה למצוא דרך . . . הבו לו רק אבן אחת — לא למצוא פתרון — זה קשה וכמעט אי-אפשר, כי אם להניח את הראש ו ל ח ל ו ם ח ל ו מ ו ת . . . זהו מצב נפשו של ברדיטשבסקי וגם של מבקרו הנאמן. וכה הוא במאמריו היותר רציניים: „בדידות וגדולה" ו„שלילה וסתירה“.

ההכרח הפנימי הזה, לנתח את החזיונות המוסריים באיזמל דק וחד, לפרק את ההופעות הספרותיות לחלקיהם ולהעמיד כל אחד במקומו הנכון, מלווה את מקסימון גם בבואו לדון על אחד מחזיונות החיים הציבוריים החולפים. העורכים אינם רגילים לשמור על הקנינים הרוחניים של הסופרים, על הדעות וצירופי הלשון והסגנון, שגם הם קשורים ואחוזים במהותם הפנימית, וכל המניף עליהם עט, הריהו מקצץ בנטיעות חיות ומפרכסות.

דבר זה ידוע וכבר התאוננו על זה בספרותנו, והעורכים השיבו מה שהשיבו. מקסימון עומד על כל תג ותג, על יחס הפרט אל הכלל, „החלק אל הכלל“.

הנה הסופרים למיניהם וסוגיהם, העורכים למדרגותיהם: עורך מורד, עורך מתון וגו'. הסבות: חוסר סבלנות, חוסר הכרה, חוסר הבחנה, לפרטיהן ולמערכותיהן, והכל ברור ומובן, מובע בעוז ובבטחה, מואר באור האמת, ועל הכל חופפת רוחה של הצניעות והענווה, המושכות את לבך אליו ומשתפות אותך בחיפושיו הרבים, בצערו ובאהבתו הגדולה אל האמת.